

MP14

Het Ensorhuis

Haalbaarheidsstudie voor een educatief
bezoekerscentrum aan het Ensorhuis.

Jonas Apers

welke positie
neemt het
Ensorhuis in?

1 Ensor als kunstenaar

- Belangrijkste werken verspreid over de wereld

(De Intrede van Christus in Getty, LA; Masks confronting Death in het MoMa; Portret van de schilder omringd door maskers in Menard, Komati)

- Speciaal ingerichte ruimtes

(Mu.ZEE: Ensorvleugel; KMSKA: Ensormuseum)

- Ensorarchief

(Stad Oostende; MSK; Mu.ZEE; KMSKA; P. Florizoone; X. Tricot; New York; Chicago)

- Wetenschappelijk Onderzoek

(Ensor Research Project; Ensor Advisory Committee)

2 Ensor in Oostende

- Buste van Ensor door Edmond de Valériola

- Ensorgalerij

- Parfum van Oostende

- Ensorinstituut

- De Ensors van het FFO

- Jaarlijkse herdenking van zijn geboorte

- (toekomstige) Ensorvleugel in het Mu.ZEE

3 Andere musea in Oostende

- Mu.ZEE

- Stadsmuseum

- Venetiaanse Gaanderijen

- Fort Napoleon

- Mercator

**museum
zonder kunst**

233 Hij is verhuisd naar het huis dat hij van zijn oom Léopold Haegheman heeft geërfd, vijftig passen en vier huisnummers lager in dezelfde straat. In een zwart notitieboekje heeft hij de hele inboedel nauwkeurig in kaart gebracht, de silhouetten van vazen en ander huisraad geschetst – was het een draaiboek, een geheugensteuntje om de verhuizers te controleren? 233 In de nieuwe woonst zal de voormalige souvenirwinkel op de benedenverdieping intact blijven, maar nooit meer opengaan: de ruimte fungeert als vitrine en voorgeborchte, als antichambre waar de gasten wachten tot de meester hen ontvangt. Op de eerste verdieping heeft Ensor in de salon zijn atelier ingericht, een privémuseum waar hij als een lichtjes manische suppoost tussen zijn eigen werken troont. ‘J’ai pu, bonheur immense, sauver mes tableaux, etc etc.’ Onder De intrede, dat in 1925 eindelijk op een spieraam geplaatst zal worden en een monumentale muur bedekt, krijgt het harmonium zijn vaste plaats. Het is aangenaam vertoeven in dit ‘vieille maison pittoresque’ in de schaduw van Hôtel Régina op de hoek. 233 Ensor zal het huis niet meer verlaten. Tot zijn dood in 1949 woont hij er met zijn knecht Gustje Van Yper – samen vormen zij een pittoresk komisch duo, een moderne versie van Do Quichot en Sancho Panza. In 1952 wordt het pand ingericht als Ensormuseum. 233 In de brief aan Franck geeft hij aan dat hij zijn mansarde niet echt mist. Op de nieuwe piano nobile van de Vlaanderenstraat 27 komen de schilderijen veel beter tot hun recht. De woonruimte in de rest van het huis is wel veel kleiner en volgestouwd met meubelen. Vrienden logies aanbieden is niet langer mogelijk. 234 Ach! Hoe graag zou ik alleen en ongestoord willen leven! 234 Het lijkt alsof de verhuizing een heilzame uitwerking heeft op Ensors productie. 234 Op Mijn favoriete atelier, met opzet naïef neergezet in de stijl die Ensors werk nog dertig jaar zal teisteren, poseert de schilder aan tafel in zijn mooiste kamer. Het doek is de voorbode van een eindeloze reeks interieurs: almaar opnieuw brengt de oude man zijn kamer in beeld: de vazen op de schoorsteenmantel, schelpen en chinoiserieën, maskers en poppetjes uit de etalage, medicijnflesjes, schoenen en boeken, die hij uitstalt als een knaap die zijn speelgoedverzameling laat zien. Een enkele keer: wulpse dames, die door zijn hoofd spoken. Of hij kopieert ouder werk, maar dat komt op hetzelfde neer: een zelfportret in een zelfportret in een zelfportret. 238 James Ensor zal de aantasting van het Oostende stadslandschap door speculatie en hoogbouw aan den lijve ervaren en er tegen ten strijde trekken, gewapend met zijn scherpste pen en gedreven door een obsessie: niets mag veranderen, alles moet bij het oude blijven. 239 Léon Spilliaert: Het is in dit huis dat Ensor zijn droeve en vereenzaamde dagen slijt, zonder vuur zonder licht, te midden van zijn prachtige doeken die aan de vernieling ontsnapt zijn [...] Groezelig en vuil zit hij te rillen van de kou zoals een oude vrek te midden van zijn schatten. 244 Wanneer François Franck in januari 1921 een Ensorretrospectief wil opzetten, krijgt hij te horen dat de kunstenaar niet zonder zijn schilderijen en tekeningen kan leven: ‘vivre dans leur milieu est mon unique plaisir’. Het salon-atelier is een lichtpunt, een haven van rust in een wereld die kwetst en sloopt. De werken aan de muur – ‘mes seules amies’ – lijken wel een zaak van leven en dood, maar evengoed een levensverzekering. 244 Franck dringt aan, en prompt laat Ensor weten dat ‘De intrede van Christus in Brussel zijn muur nooit zal verlaten’ wegens al te groot en te fragiel. Buiten adem voegt hij een postscriptum toe. Excuses, maar hij kan het niet, en hij heeft het nooit gewild en het is een gewoonte en hij zal er niet aan toegeven, nooit. ‘C’est une mesure générale!!!’ 244 De intrede zal uiteindelijk in 1929 uit het atelier worden getakeld voor de grote Ensorentoonstelling in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten. Een deel van het balkon moet gedemonteerd worden om de reusachtige kist naar beneden te halen; het is een detail van grote symbolische waarde. 245 Op een foto die waarschijnlijk in juli of augustus 1949 is genomen, wordt het doek nog een keer uit (of in?) het raam gehesen, terwijl de stokoude Ensor toekijkt vanuit een raam op de tussenverdieping. In de oorlog is de gevel zwaar beschadigd tijdens een bombardement. De legende wil dat een bombscherf door het huis vloog en zich door het doek boorde: in de figuur van de dood, links onderaan. De overstoorbare Gust veegde de scherven op; een scheurtje meer of minder kon hem niet deren. 245 Ensor stuurt Franck ook de originele Taferelen uit het leven van Christus toe, en wordt door de immer genereuze mecenas overladen met cadeautjes: een blauwe oosterse vaas en een roodgelakt masker – in 1922 volgen chinoiserieën en een vloerkleed, in 1924 tientallen rollen behangselpapier en een divan, later nog kussens en oosterse tapijten. 251 Henriette Harlez: behekste hoekjes en betoverde laden 255 Tussendoor stuurt mecenas en decorateur Franck een lading bloemetjesbehang naar de Vlaanderenstraat, samen met een divan van waaruit Ensor pontificaal naar zijn werk kan kijken – ‘Il est beau, confortable, épiscopal’. 256 Nele Van de Velde: De meest onwaarschijnlijke kitsch uit de hele wereld was in dit boetiekje opgetast. Reusachtige schelpen, koraal, foto’s van operadiva’s in afgrijselijke lijstjes, strandspeelgoed, souvenirs van Oostende, een kooi met een opgezette kanarie. Ensor toonde ons een vitrine met een geprepareerde zeemeermin, die Engels sprak toen zij door vissers uit het water werd gehaald. 256 Uiteindelijk belandt het gezelschap in het atelier, waar prullaria van hetzelfde allooi zich staande houden tussen de mooiste schilderijen. Op de schoorsteenmantel pronkt een borstbeeld met een sjofel en sleets hoedje tussen damesschoentjes van paarse en groene zijde en stoffige kunstbloemen. Over de stoelen: damesjurken van brokaat en carnavalsmaskers. Op een tafeltje: uitgedroogde radijsjes, verwelkte prei en een zilveren soeplepel. 257 Het atelier zit niet meer onder het stof, zoals in de tijd van Verhaeren. De meester heeft zijn verleden geordend en ontvangt zijn gasten in een luxueus, burgerlijk appartement waar De intrede van de muur spat. Het is een feest van kreten en kleuren uit een lang vervlogen tijd. 258 Lyr: dat Ensor een angstige, eenzame, overgevoelige man is en schilderen voor hem gelijk staat aan afzien. De mythe van het miskende genie is intact gebleven, en de bewonderaars die zich een weg banen naar het atelier, spreken dat niet tegen. 258 Door reuma uit zijn atelier gejaagd, stommelt Ensor door de kamers van het grote huis dat hij als een schrijn voor zijn werk heeft ingericht. 258 Wanneer Lyr een mogelijke koper heeft gevonden voor een Kool, krijgt hij te horen dat het ‘bulderende doek bij mij thuis bekeken en begrepen moet worden, in het goede licht van het atelier waar het geschilderd is, in zijn eigen omgeving’. 267 Hij wil centrale verwarming laten aanleggen en een radiator bij de ramen in het atelier laten plaatsen. In december is het zover. De werklui maken er een zootje van, ‘het geliefde stof van de schilder stuift op’, vreemde handen brengen zijn schatten in veiligheid - vazen, schilderijen, tekeningen, pastels. Vlak voor Kerstmis zal alles weer op zijn vertrouwde plaats staan: ‘et maintenant tout semble neuf et prétentieux et mes peintures lavées à grandes eaux deviennent hostiles’ – het is ook nooit goed. 267 ‘Ici l’isolement est souvent absolu, alors mes tableaux sont des compagnons charmants et consolateurs.’ 273 In het mooie beeldessay Je suis fou, je suis sot, je suis méchant – Autoportrait de James Ensor dat cineast en kunsthistoricus Luc de Heusch in 1990 maakte, loopt de bejaarde Henri Storck nog een keer naar binnen in Ensors winkel om het ritueel van de audiëntie na te spelen. Gust en zijn vrouw wachten de gasten op achter de toonbank. De bezoeker neemt plaats in het kamertje achteraan en wordt standaard na een tiental minuten boven uitgenodigd met de woorden ‘de Meester verwacht u’. In het atelier schallen het koor en orkest van De intrede. Tussen poppen, bloemen, kussens, schilderijen en stapels papier troont de kunstenaar. Soms verwelkomt hij zijn gast met fluittonen, een enkele keer bespeelt hij de schalmey door zijn neus. En niemand ontsnapt aan La Gamme, ook al speelt de stadsbeiaard het wijsje om de uren aan te duiden. 274 In 1932 zal Michel de Ghelderode de draak steken met het bezoek aan de meester: Bij Ensor ontvangen worden is een ritus. C’est très bien porté. Het maakt deel uit van de attracties in de stad. Het is niet voldoende zijn borstbeeld te gaan groeten, waarop de schilder wel een pauselijke zoeaaf lijkt. Neen. Ensor leent zich gewillig tot deze beate komedie. Hij is helemaal niet ongevoelig voor de hommage van gendelettes en andere hinterlectuelen met vakantie aan zee. 275 Niet alleen het atelier in de Vlaanderenstraat is een oosterse bazaar, maar de grijze schilder zelf gedraagt zich met overgave als de trotse eigenaar van een harem. 281 Tijdens de obligate tafelrede wijst Ensor zijn toehoorders erop dat de tentoonstelling hen laat kennismaken met ‘het interieur van mijn woning, mijn keuken met gekrulde kolen, mijn baardige vissen met strepen, mijn moderne en verdierlijkte godinnen, mijn vriendinnen met opeengeperste lippen – rood van verrukkelijke aanstellerij -, mijn opstandige engelen waarvan ik in de mist even een glimp opving. Dit alles zal een goed beeld van mij geven. Al deze schilderijen zijn van God-weet-waar gekomen, maar vooral van de zee.’ 282 Tot Ensors domaine nacré où chantent les sirènes – het ‘parelmoeren domein waar de zeemeerminnen zingen’ – dringt almaar minder straatlawaai door. 282 Hij maakt ook vier potloodtekeningen Les quatre points cardinaux de l’atelier, de vier windstreken in zijn favoriete kamer – een microkosmos, een schaalmodel, een sneeuwbal onder een stolp. 286 In oktober krijgt Croquez in enkele brieven uit Oostende een inkijkje in het atelier van zijn vriend. Ensor klaagt een beetje over de aanhoudende stroom gasten – ‘chaîne sans fin, marée continue crachant huîtres ou méduses’ – en laat weten dat het atelier toe is aan een grote schoonmaak. Augusta gaat het stof met bezem, plumeau en haar slechte humeur te lijf: ‘Mon amie, la Syrène évolue en grondant.’ Het dierbare stof dat Verhaeren en De Monzie zo zeer bewonderden, wordt genadeloos weggeblazen. 296 Vlaanderenstraat 27 is een slakkenhuis geworden, een folie in een ontoegankelijke uithoek van een Engelse tuin, een planeet aan de rand van ons zonnestelsel. 298 Tijdens WOII: Boogaerts en Lyr zouden voor de oude man een woning hebben gehuurd in de Brusselse Capouilletstraat, maar Ensor en Gustje zullen de Vlaanderenstraat niet verlaten. 298 Tijdens bombardementen zoekt Ensor wel eens een onderkomen in Hôtel Regina, waar hij zit te tekenen in een hoekje van de lege hal, tussen opgestapelde tafels en stoelen achter een tochtscherm en onder een kanariekooi – ‘altijd doodkalm en zelfs ironisch, het woord ‘oorlog’ slechts met superieur misprijzen in de mond nemend’, zoals Robert Delevoy het optekende. 299 Lyr: De Grote Markt, het stadhuis, de havenkaden, de hotels op de Zeedijk, de Adolphe Buylstraat, de leien, het Kursaal: je vraagt je af hoe het mogelijk is dat Ensors huis gespaard is gebleven. Dat het heel wat te verduren had, is duidelijk. De kogelinslagen, de dichtgetimmerde ramen, het neergelaten rolluik voor de vitrine van de winkel snoeren je keel toe... Er hangt iets als een sluier over het huis, dat verlaten lijkt. Ik aarzelde, maar trok aan de ijzeren greep van de ouderwetse bel bij de toegangsdeur tot de privévertrekken. Ik had ze nooit eerder opgemerkt, want wij vrienden gingen altijd langs de winkel naar binnen [...] De Meester zit in een grote fauteuil in de hoek bij het raam het dichtst bij de zee; de geplooiden tulpen gordijnen zijn opengeschoven zodat hij de straat in het oog kan houden. 301 Cornette, 1929: Een kruising tussen ‘een oosterse bazaar, de salon van een waarzegster en een wassenbeeldenmuseum, maar toch zo burgerlijk, met zware draperieën en gordijnkoorden’.

repre-
sentatieve
ruimtes

13 april 1930. Banket ingericht in het hotel Regina ter gelegenheid van de onthulling te Oostende , van het borstbeeld van den grooten Oostendschen Kunstschilder Baron James Ensor.

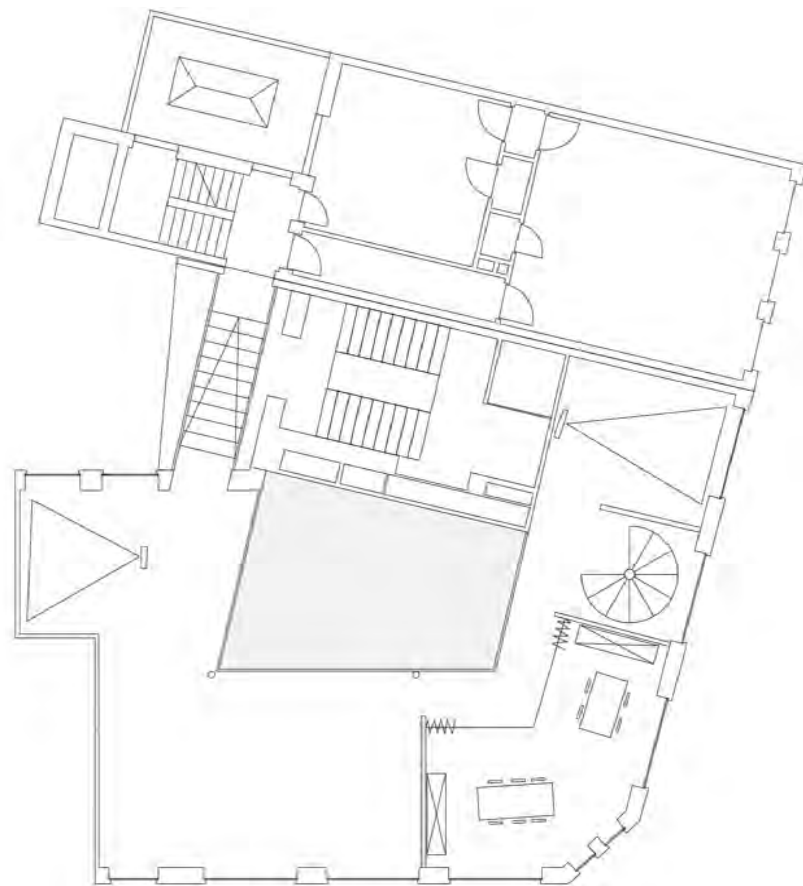

[...
Oostende, eertijds centrum van kunst, vandaag nieuw lichtbaken van de kunst.
Oostende, ruiker van vreugde, frisheid, gezondheid en krachtige menselijkheid.
Oostende, vreemde stad. Paradijs van onze schilders. Godin van blond en izabelgeel licht.
Oostende, ik heb je zuivere en zoute melk gedronken, de goede melk van de zee.
Heilig Oostende, gelukkig Oostende, zuiver Oostende.
Oostende, koningin martelares van het verleden. Glorierijke koningin van het heden.
Gelukzalige koningin van de toekomst.
Je hebt gewonnen en verdient de grote heiligverklaring.
Laat ons drinken op het heilige Oostende van de zee!
Leve het heilige Oostende, heilig boven, heilig onder, heilig overal. Glorie zij jou.
Ere zij je mooie schilders.]

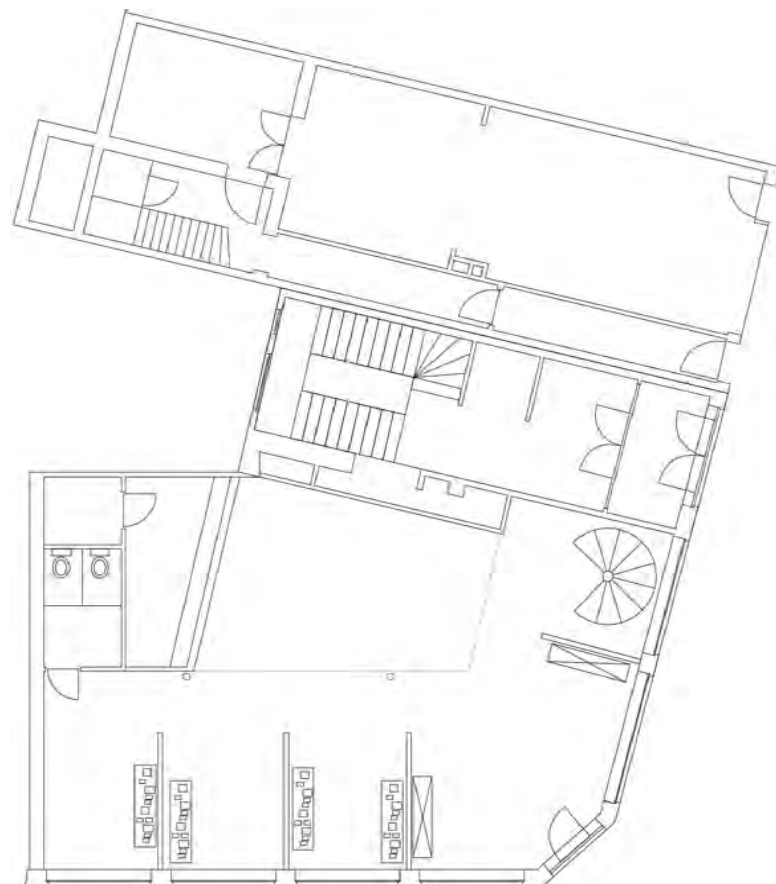
298 Tijdens bombardementen zoekt Ensor wel eens een onderkomen in Hôtel Regina, waar hij zit te tekenen in een hoekje van de lege hal, tussen opgestapelde tafels en stoelen achter een tochtscherm en onder een kanariekooi – ‘altijd doodkalm en zelfs ironisch, het woord ‘oorlog’ slechts met superieur misprijzen in de mond nemend’, zoals Robert Delevoy het optekende.

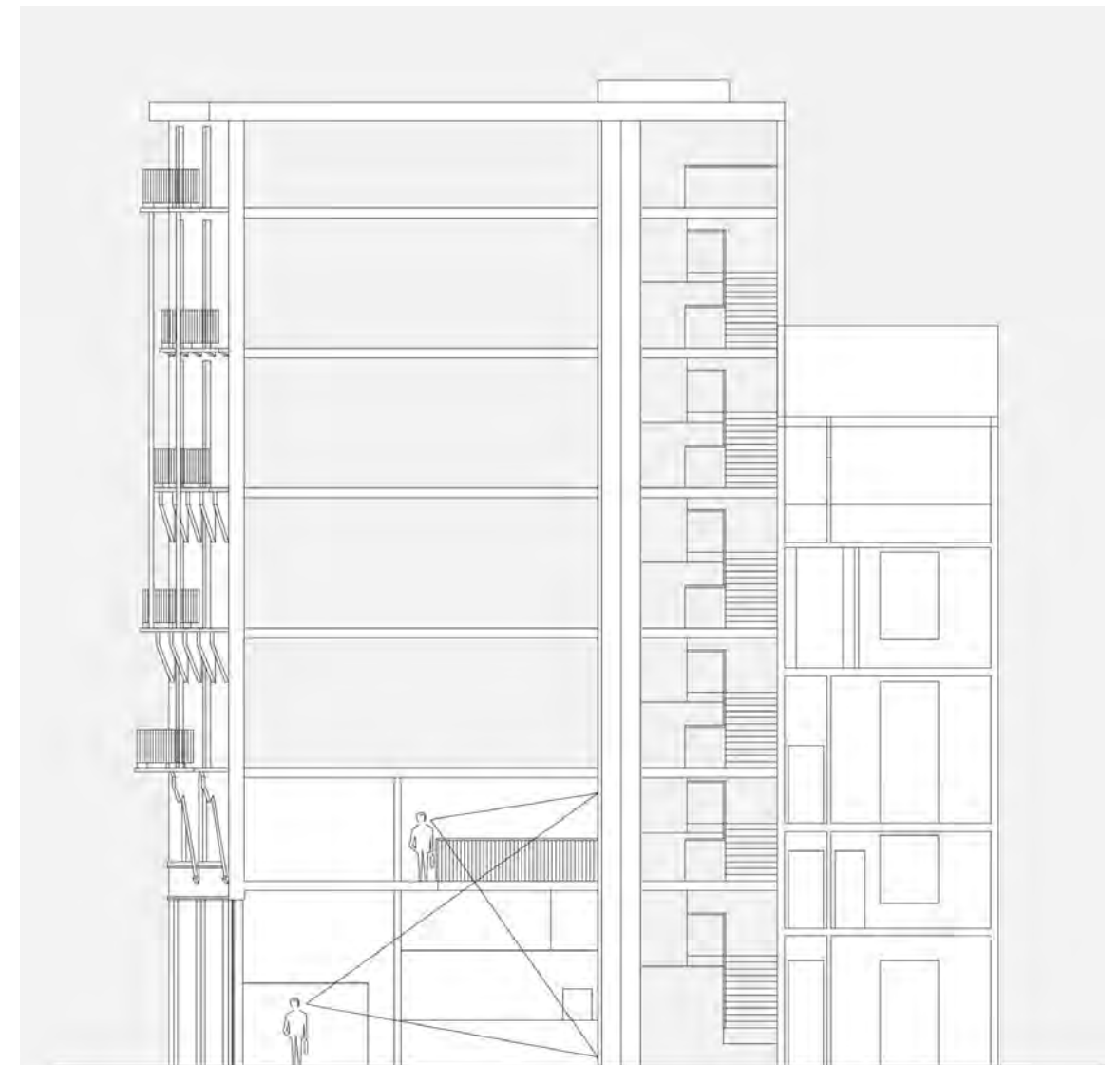
**plannen
+ snede**

tussenverdieping

gelijkvloers

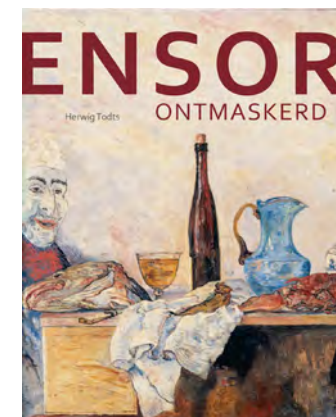
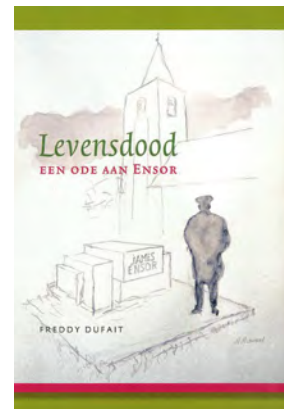

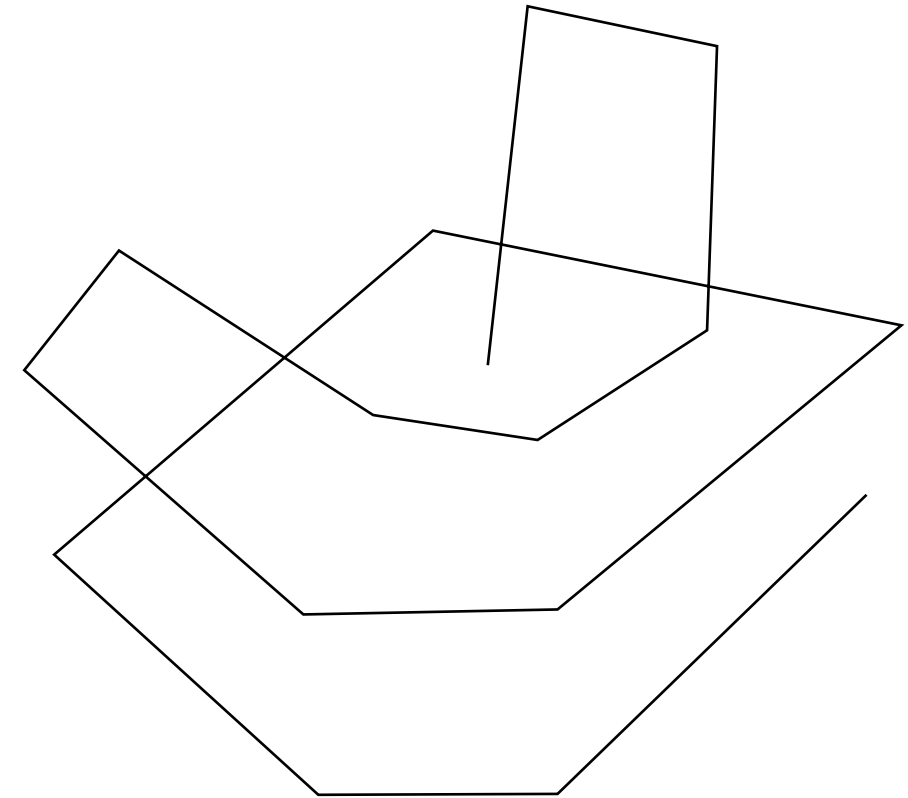
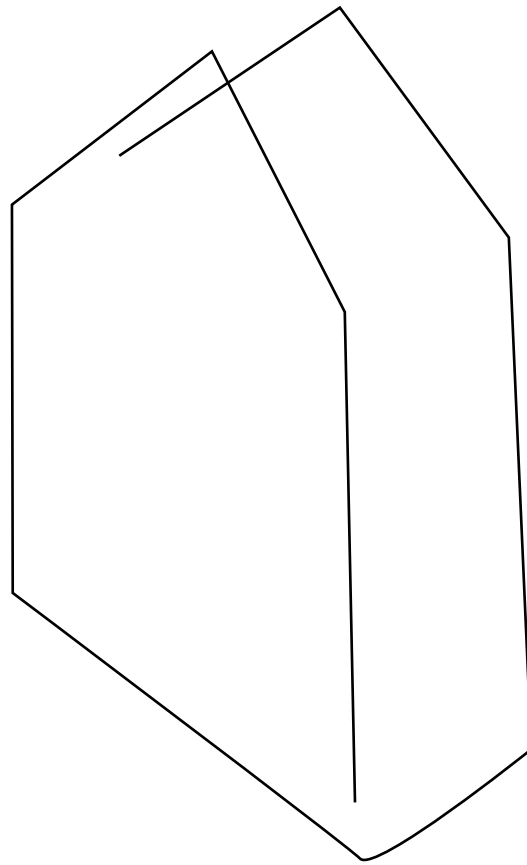
De kracht van de werken en het leven van Ensor
is vertaald te kunnen worden naar hedendaagse werken.

kunstwerken

publicaties

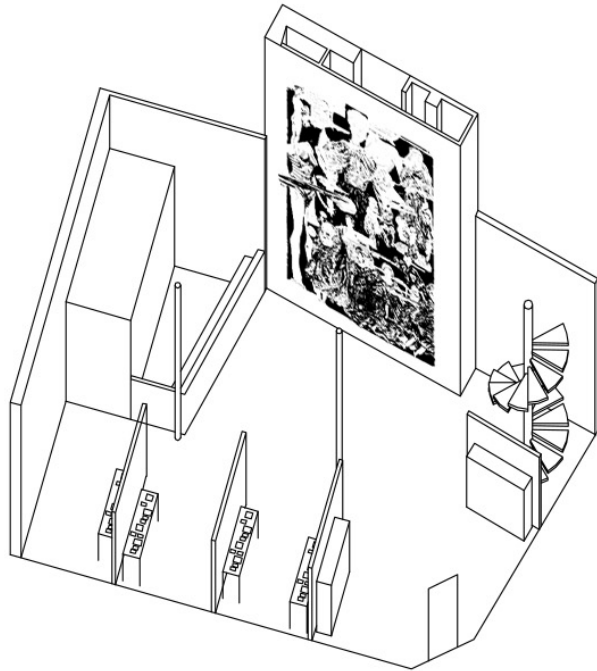
de reconstructie

Zoals veelvuldig beschreven, heeft Ensor een zeer complexe relatie met het huis waar hij vanaf 1917 in woonde. Zijn woning wordt een refugium waarin hij zich terugtrekt van de wereld, een toneelscène van zelf verzamelde en uitgezette rekwisieten voor zijn vele stilleven, een Kunstkamer waarin hij zijn eigen werk niet alleen exposeert maar ook koestert, een Wunderkammer die alle elementen in zich draagt om als autoritaire inspiratiebron te dienen en vooral als cenakel, waar hij na de Eerste Wereldoorlog het kruim van de kunstwereld vergast. Ensor is zich gaan vereenzelvigen met deze woonst en deze is dan ook een van de belangrijkste getuigen om Ensor als kunstenaar te kunnen begrijpen. Om diezelfde ervaring te kunnen overbrengen moet men gaan reconstrueren. Authenticiteit is niet meer van belang, maar slechts een sfeer die de bezoeker toe laat te snappen wat deze Oostendse burger betekende. Essentieel om het leven van een baron te snappen te midden van zijn eigen universum is dan ook het reconstrueren van de keerzijde van de medaille, de niet-representatieve ruimte, het woongedeelte, met voorkeur op de tussenverdieping.

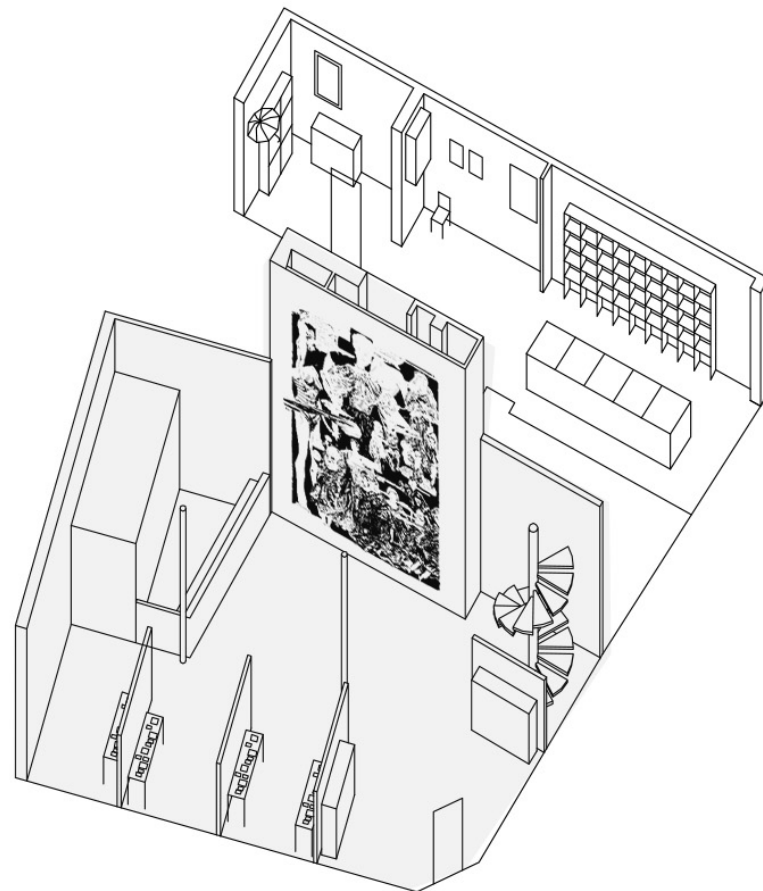
de vitrine

Waar bij de reconstructie authenticiteit geen rol speelt, gaat de vitrine daadwerkelijk om het zoeken naar een authenticiteit, het uiteenleggen van een handvol doelbewuste artikelen, die samen iets vertellen over wat er zich binnenin de zaak afspeelt. In dit geval is het zoeken naar handvaten om om te gaan met het honderd jaar oude oeuvre van een kunstenaar. Thema's als het masker en het groteske, de sociale kritiek, het zelfportret, de identificatie met Christus, de massa, de satire en de dood hebben in de hedendaagse beeldende kunst echter allerm minst aan relevantie ingeboet. Deze manier van tentoonstellen probeert door kleinere, gerichte exposities of gedachtegangen een dialoog in leven te houden tussen enerzijds het werk van Ensor en zijn vrienden en anderzijds de Oostendenaar, de toerist en de hedendaagse kunstenaar.

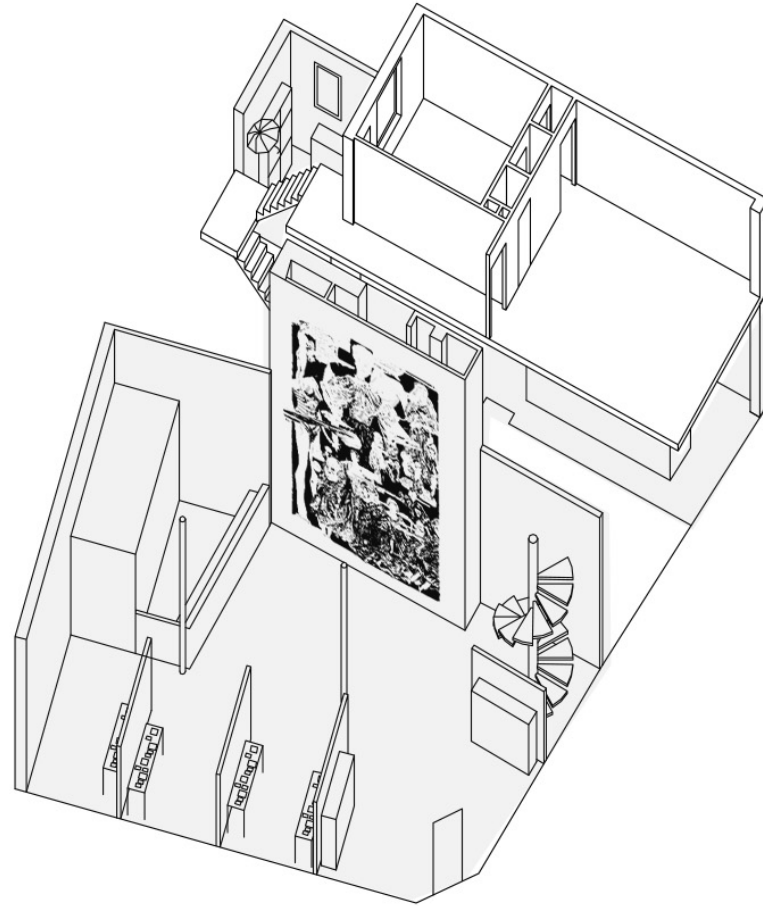
1 hoekpand

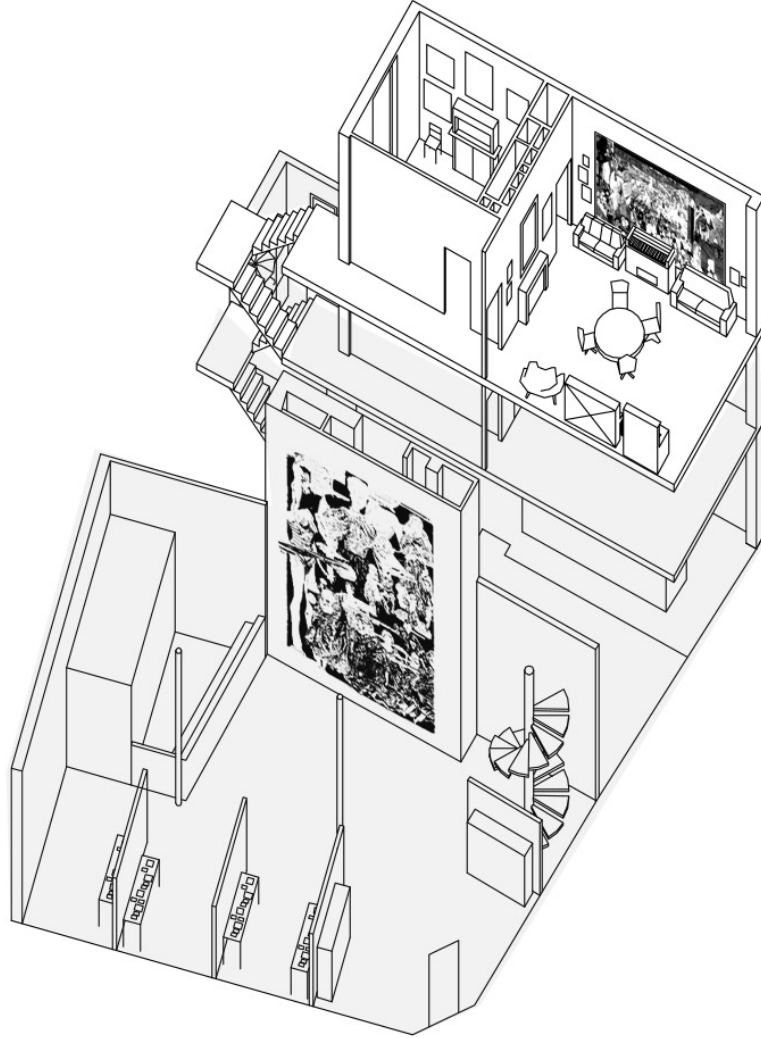
2
winkel

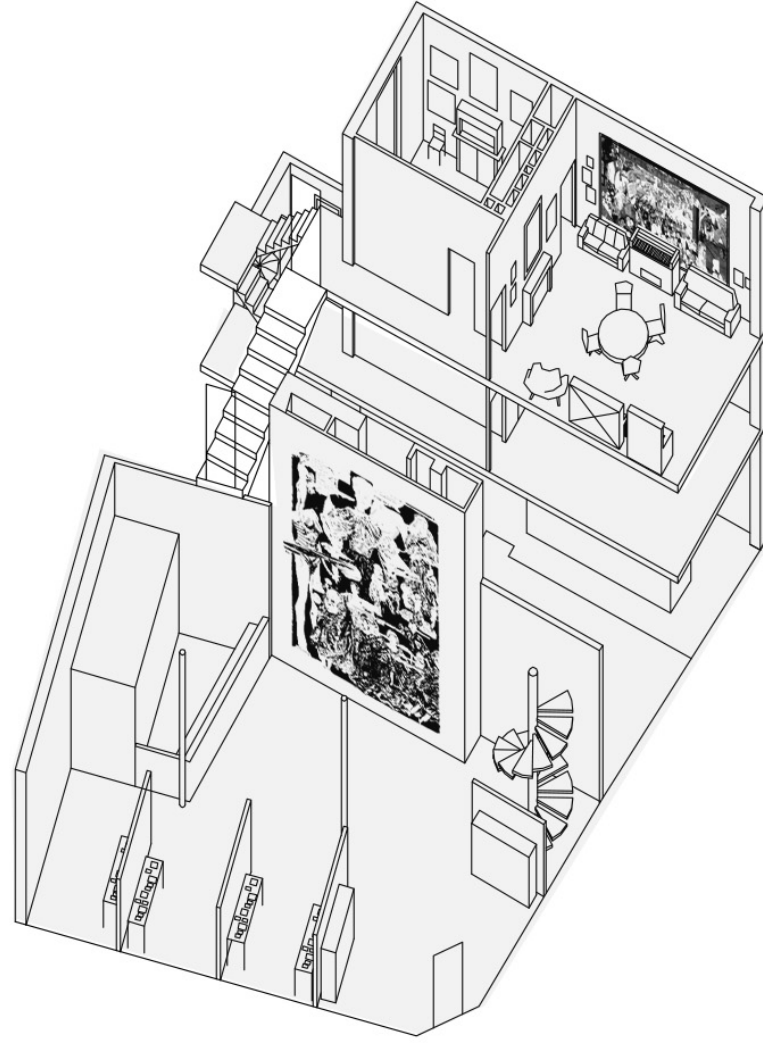
3 leefruimte

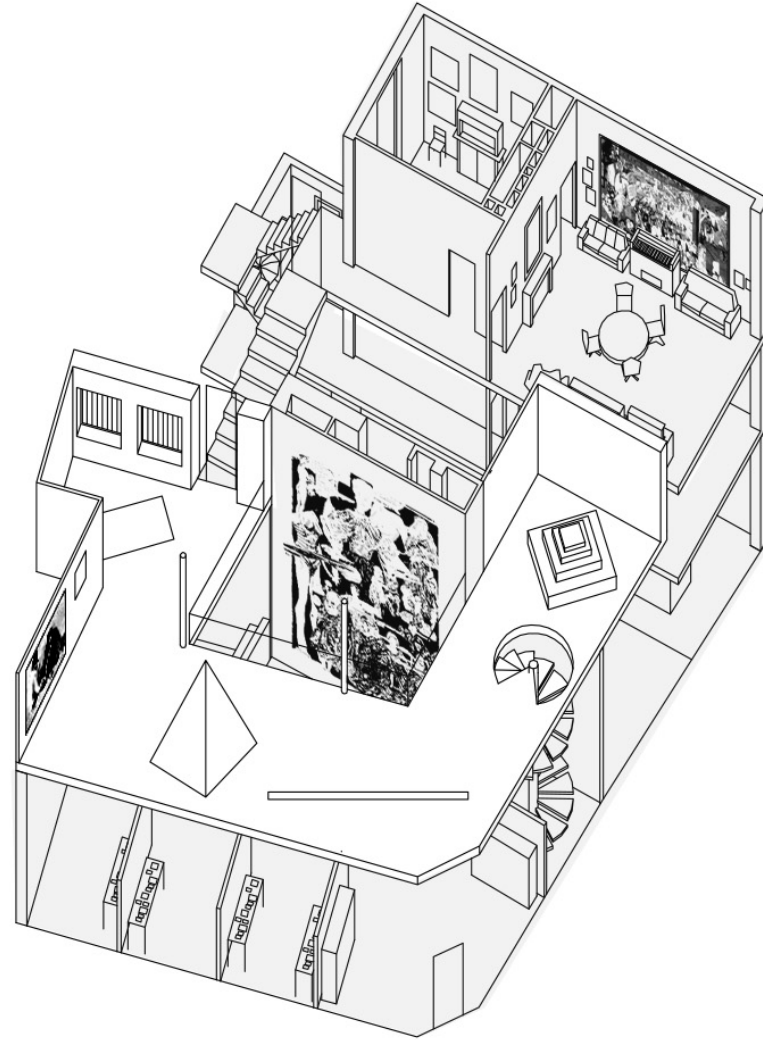
4 blauw salon

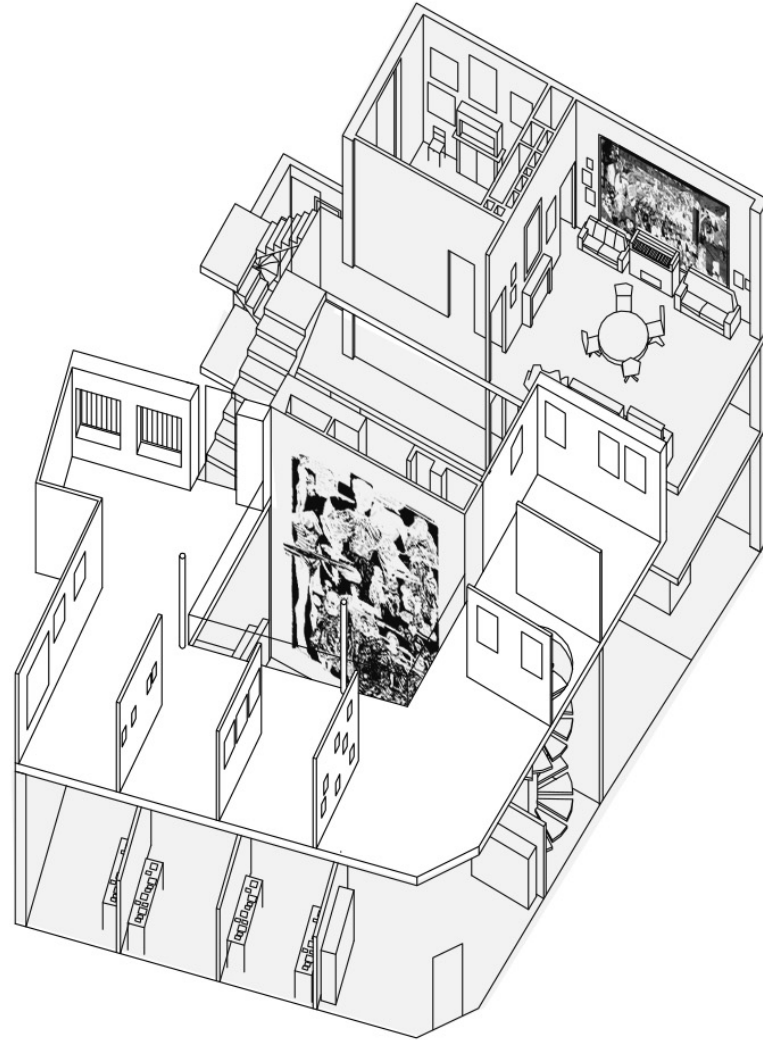
5 tussenruimte

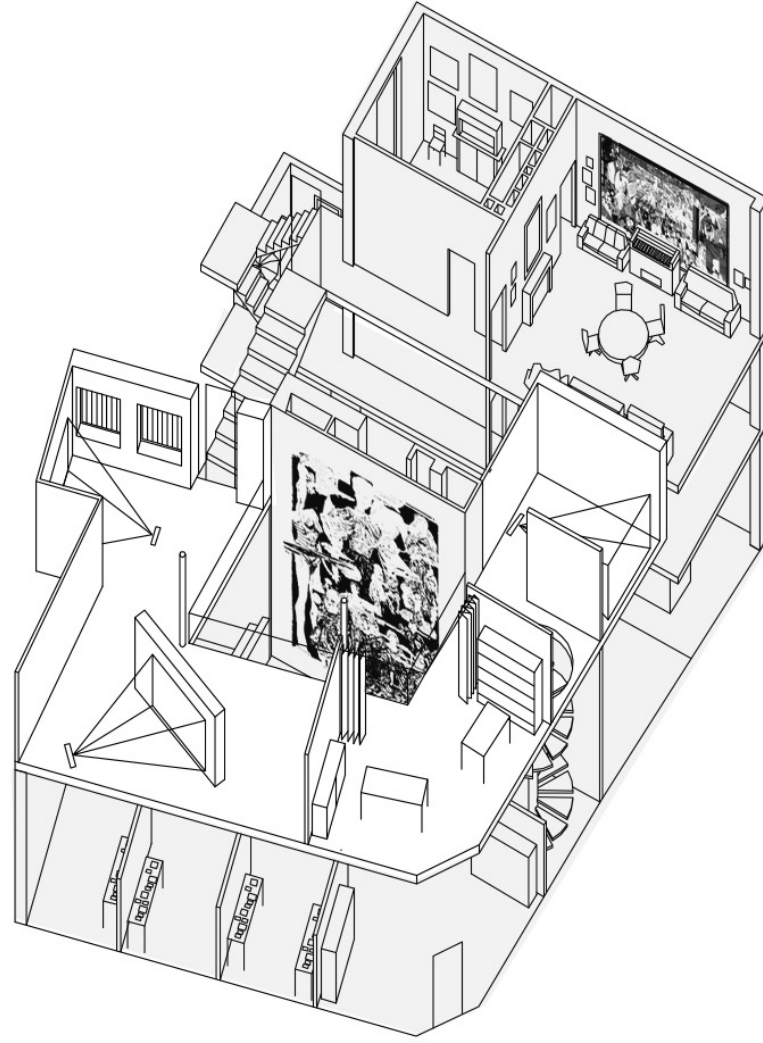
**6 a
entresol**

6 b
entresol

6 c
entresol

7
stedelijke
vitrine

